

Міжнародно-правове забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за вчинення шкоди довкіллю у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України

Грушко М. В.¹

Опубліковано	Секція	УДК
01.08.2023	Освіта/Педагогіка	341.3

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10071974>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Світова спільнота надзвичайно сильно стурбована такими екологічними проблемами, як зміна клімату, формування озонних дир, вирубка лісів, забруднення водойм, а також знищення природного середовища під час збройних конфліктів. Зі значними темпами технічного розвитку у ХХ-ХХІ столітті постала необхідність вдосконалення норм ведення збройних конфліктів, які допоможуть захистити навколишнє середовище від негативного впливу сучасної зброї. Військові втрати завжди рахувалися кількістю убитих та поранених, зруйнованих споруд, в той час як природа залишалась мовчазною жертвою збройних конфліктів. Знищення лісів і спалювання степів, отруєння водойм, забруднення повітря хімічними речовинами, випробування ядерної зброї – питання міжнародно-правового захисту під час збройних конфліктів набуває особливої уваги та актуальності. В статі проводився аналіз міжнародно-правових норм про вплив збройних конфліктів на природне середовище, а також піднімаються питання відповідальності за порушення міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту довкілля. Окреслювалися питання впливу збройного конфлікту на державну екологічну безпеку України – з 2014 р. східна територія України, масштаби забруднення території Криму та внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України з 2022 р. – що дозволяє виділити ще один напрямок державної політики щодо притягнення до відповідальності винних та відстоювання інтересів України на міжнародній арені з правом на компенсацію від наслідків збройної агресії російської федерації.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне кримінальне право, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, відповідальність в міжнародному праві, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, воєнні злочини, екоцид, злочини проти довкілля, кримінальне право України, екологічна безпека, природне середовище.

International legal protection of the natural environment and the issue of responsibility for causing damage to the environment in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine

Abstract. The world community is extremely concerned about such environmental problems as climate change, the formation of ozone holes, deforestation, water pollution, and

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

the destruction of the natural environment during armed conflicts. With the significant pace of technical development in the XX-XXI century, there was a need to improve the norms of conducting armed conflicts, which will help protect the environment from the negative impact of modern weapons. Military losses have always been counted by the number of killed and wounded, destroyed buildings, while nature remained a silent victim of armed conflicts. Destruction of forests and burning of steppes, poisoning of water bodies, air pollution with chemical substances, testing of nuclear weapons - the issue of international legal protection during armed conflicts is gaining special attention and relevance. The article analyzed international legal norms on the impact of armed conflicts on the natural environment, and also raised issues of responsibility for violations of international legal obligations in the field of environmental protection. The issues of the impact of the armed conflict on the state ecological security of Ukraine were outlined - since 2014, the eastern territory of Ukraine, the extent of pollution in the territory of Crimea and as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine from 2022 - which allows us to highlight another direction of state policy regarding the prosecution of the guilty and defending the interests of Ukraine in the international arena with the right to compensation from the consequences of the armed aggression of the Russian Federation.

Key words: international law, international criminal law, international humanitarian law, armed conflict, responsibility in international law, Rome Statute, International Criminal Court, war crimes, ecocide, crimes against the environment, criminal law of Ukraine, ecological safety, natural environment.

Вступ

Постановка проблеми визначається гострими екологічними питаннями, які стоять перед світовою спільнотою та надзвичайно її турбують. Зміна клімату, озонові дири, забруднення водойм, спалювання степів та вирубка лісів це лише частина екологічних проблем. Захист природного середовища під час збройного конфлікту – це не нова проблема, але вона набуває нових обертів та обсягів, які послаблюють ситуацію безпеки у світі. Негативний вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище підвищує актуальність питання та викликає необхідність вдосконалення правил ведення збройних конфліктів або ж прийняття нових норм міжнародного права, які можуть посприяти попередженню нанесення шкоди природному середовищу. Сумна картина від кількості вбитих, поранених, зруйнованих будинків, проте природне середовище є мовчазною жертвою збройних конфліктів, що потребує уваги та належного захисту з метою збереження природного фонду для нащадків. Відтак, питання завдання широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу під час збройних конфліктів набуває особливої уваги та актуальності. Аналіз норм міжнародного права, зокрема міжнародного права навколишнього середовища, міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права щодо захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів дає змогу обґрунтувати необхідність та доцільність прийняття норм та ричагів реагування світовою спільнотою в окремих ситуаціях, зокрема на нагальну ситуацію, яка склалася в Україні, що сприятиме подальшому дослідженню та вдосконаленню міжнародно-правової охорони довкілля.

Стан дослідження. Науковим дослідженням у сфері регулювання питання міжнародно-правового захисту природного середовища під час збройних конфліктів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема Андрусевич Н., Балюк Г., Бехруз Х., Войтович В., Сурілова О., Кірющенко А., Махончук С., Фурье Жан-Марк, Грінфілд С., Кіфле В. та інші. Проте й на сьогодні ще залишаються не вирішені всі спірні питання щодо важливих як теоретичних, так і практичних аспектів у окресленій сфері, зокрема питання міжнародно-правового закріплення екоциду як матеріального складу злочину,

відповідальності за шкоду завдану природному середовищу, співробітництва держав щодо обов'язкового захисту природного середовища та попередження цілеспрямованого негативного впливу на природне середовище в період збройних конфліктів та інші.

Метою статті є дослідження міжнародно-правового забезпечення захисту природного середовища та питання відповідальності за його порушення в період збройних конфліктів, а також окреслювався вплив збройного конфлікту на державну екологічну безпеку України.

Результати

Відносини, які регулюють сферу екологічної безпеки та охорону довкілля в міжнародному праві є надзвичайно важливими для світової безпеки в цілому. Порушення міжнародно-правового захисту природного середовища особливо під час збройних конфліктів є порушенням міжнародно-правових зобов'язань з охорони довкілля. Незважаючи на усвідомлення людством загрози знищення навколишнього середовища під час збройного конфлікту, й досі не існує єдиного механізму притягнення сторін конфлікту до відповідальності за знищення екологічного світового фонду та загрози вчинення екоциду. Збройний конфлікт призводить до негативних наслідків для держави та стає причиною порушення прав людини, а коли збройний конфлікт загрожує екологічній безпеці, то тим самим порушує колективні права на екологічну безпеку.

Міжнародне екологічне право – це система договорів і принципів, які відображають колективні зусилля світу для управління нашим переходом до антропоцену шляхом вирішення наших найсерйозніших екологічних проблем, включаючи зміну клімату, руйнування озонового шару та масове вимирання дикої природи.

Вперше на міжнародному рівні екологічні права були проголошені на Конференції ООН щодо довкілля людини в Стокгольмі в 1972 р. В результаті вказаного заходу була прийнята Декларація Конференції ООН із проблем оточуючого людину середовища. Другий розділ вказаної Декларації визначає, що «людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя у навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести достойне і процвітаюче життя» [1]. Стокгольмська конференція висвітлила міжнародні аспекти нових екологічних проблем та узаконила навколишнє середовище як сферу міжнародного співробітництва. Стокгольмська конференція також створила Програму ООН навколишнього середовища (ЮНЕП) – інституційний центр захисту навколишнього середовища в ООН. ЮНЕП зі штаб-квартирою в Найробі (Кенія), продовжує залишатися провідним каталізатором глобальної екологічної співпраці [2]. Починаючи з 1999 р. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) провела понад двадцять постконфліктних оцінок з метою визначення впливу збройних конфліктів на навколишнє середовище. Зазвичай держави звертаються до міжнародного співробітництва, де вплив на навколишнє середовище є транскордонним (наприклад, забруднення Великих озер) або глобальним (наприклад, зміна клімату). За цих обставин міжнародне співробітництво єдине що необхідне для ефективної відповіді на екологічний виклик. Починаючи з Стокгольмської конференції 1972 р., регулярно проводились великі саміти, спрямовані на шлях сталого розвитку, зокрема Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (UNCED) 1992 р. (відома як «Саміт Землі» в Ріо), на якій було розглянуто три основні договори (щодо зміни клімату, біологічного різноманіття та опустелювання) і 500-сторінковий план сталого розвитку (відомий як Порядок денний 21) [3].

Надзвичайно доцільно буде згадати й Конвенцію ЮНЕСКО 1972р. «Про охорону всесвітньої природної та культурної спадщини». Стаття 1 під «культурною спадщиною» розуміються «визначні місця», які визначаються як твори людини або спільні витвори й

природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології. Під «природною спадщиною» ст. 2 Конвенції визначає природні пам'ятки, створені фізичними та біологічними утвореннями, що мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики чи науки» та інше [4]. Сталий розвиток також був організуючою основою для великих самітів щодо навколишнього середовища та розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р. та в Ріо знову в 2012 р. (Саміт Ріо+20). Ці саміти є важливими подіями, які привели до ухвалення Цілей сталого розвитку (ЦСР) [5].

Надзвичайно важливою подією є прийняття Радою ООН з прав людини 8 жовтня 2021 р. Резолюції, яка визнала доступ до здорового та стійкого довкілля універсальним правом людини, повторно цей правовий постулат підтвердила Резолюція Генеральної Асамблеї ООН прийнята 28 липня 2022 р. [6]. Прийняття цих резолюцій є важливим досягненням для захисту «права людини на здорове довкілля та взаємопов'язаних і неподільних прав людини, які від нього залежать». «Визнання права на здорове довкілля» надає всім людям правові ричаги для того, щоб вимагати від своїх урядів та відповідальних осіб відповідальності за збитки для довкілля.

Таким чином, відзначаємо досить складний та тривалий процес формування правової регламентації норм щодо охорони навколишнього середовища міжнародним правом навколишнього середовища.

Ситуація збройного конфлікту завдає як прямої, так й непрямой шкоди навколишньому середовищу, що може поставити під загрозу здоров'я людей, засоби для існування та безпеку людства вцілому. Щоб подолати ці ризики, міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) включає фундаментальні засоби захисту навколишнього середовища та надає природному середовищу як загальний, так й спеціальний захист. За загальними положеннями природне середовище має цивільний характер та не може бути атакована, за винятком, коли воно перетворюється на військову ціль. З огляду на відсутність спеціального документу, присвяченого захисту природного середовища, то приходиться виходити з існуючого міжнародного законодавства.

Варто зазначити, що в 1970-х рр. відбулися дві важливі події в міжнародно-правовому полі – міжнародне співтовариство почало звертатися до питання охорони навколишнього середовища загалом та зробило серйозну спробу усунути недоліки правового захисту жертв збройних конфліктів. Обидві події були спричинені низкою важливих подій (екологічні катастрофи, такі як великі розливи нафти (аварія на мексиканській нафтовій платформі *Ixtoc I*. У результаті, в Мексиканську затоку вилилося до 460 тис. тонн сирої нафти 1979 р. [7]; розлив нафти, в результаті зіткнення танкерів *Atlantic Empress* і *Aegean Captain* в Карибському морі та в море потрапило майже 290 тис. тон нафти [8]; наслідки дефоліації навколишнього середовища та здоров'я населення, пов'язані із застосуванням гербіцидів під час війни у В'єтнамі [9]).

У 1976 р. Комітет ООН з роззброєння прийняв Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Згідно з Конвенцією, засоби впливу на природне середовище відносяться до будь-яких засобів для зміни «шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури Землі» (ст. 2) [10].

Питання захисту природного середовища були розглянуті на Дипломатичній конференції з питань повторного підтвердження та розвитку міжнародного гуманітарного права, коли обговорювалось прийняття Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (далі – ДП I). Так, по-перше, п. 3 ст. 35 ДП I стверджує, що «Забороняється використовувати методи та засоби ведення війни, які мають на меті або можна очікувати, що вони завдадуть широкої, довгострокової та серйозної шкоди

природному середовищу». По-друге, у ст. 55 ДП І зазначено, що «Повинні бути прийняті правила у ході війни для захисту природного середовища від широкомасштабних, довгострокових та серйозних пошкоджень» [11].

В цілому етап становлення міжнародно-правової охорони довкілля під час збройних конфліктів можна охарактеризувати як опосередковану охорону навколишнього природного середовища. Загальна вимога щодо уникнення військових дій, які заподіюють шкоду природному середовищу, містяться у Всесвітній хартії природи, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 28 жовтня 1982 р. Згодом у 1992 р. все ж таки були зроблені спроби розробити п'яту Женевську конвенцію про захист навколишнього природного середовища під час збройного конфлікту [12], однак, ця ідея не була реалізована.

Наступною конвенцією, що торкалася питань захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів, стала Конвенція про заборону розробки, виробництва, нагромадження і застосування хімічної зброї та її знищення 1993 р. Дана конвенція акцентувала увагу на тому факті, що кожна держава-учасниця у ході транспортування, добору проб, збереження і знищення хімічної зброї приділяє першорядну увагу забезпеченню безпеки людей і захисту навколишнього середовища і відповідно співробітнічає з іншими державами-учасницями в цьому відношенні [13].

Також варто звернути увагу на звичаєві норми. Відповідно до дослідження МКЧХ про звичаєві норми МГП [14], що застосовуються у збройних конфліктах норма 43 регламентує, що ніяка частина навколишнього середовища не може стати об'єктом нападу, за винятком випадків, коли вона є військовим об'єктом. Забороняється знищення будь-якої частини навколишнього середовища, якщо цього не вимагає постійна військова необхідність. Крім того, норма 44 зазначає, що при використанні методів і засобів ведення війни, повинні належним чином братися до уваги захист і збереження навколишнього середовища. При проведенні військових операцій повинні бути вжиті всі можливі запобіжні заходи, щоб уникнути нанесення випадкового збитку довкіллю або у всякому разі, звести його до мінімуму.

Римський статут 1998 р. Міжнародного кримінального суду, у ст. 8 «Воєнні злочини» прямо забороняє «умисне вчинення нападу, який призведе до масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу» [15]. Проте злочини проти довкілля, пов'язані зі збройним конфліктом, не розглядаються в національних чи міжнародних судах. Навіть міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії чи Руанди не оцінювали природу як ще одну жертву збройних конфліктів. Тому Україні випала історична естафета посприяти змінити та/або трансформувати норми міжнародного права.

Важливо відмітити, що 1 травня 2019 р. Комісія міжнародного права ООН прийняла в попередньому порядку проекти принципів «Захист навколишнього середовища у зв'язку із збройними конфліктами» [16]. У проекті було підкреслено зв'язок прав людини з охороною природного середовища та визначено цілі охорони – зведення до мінімуму збитків навколишнього середовища в час збройних конфліктів за допомогою превентивних та поновлювальних заходів.

Таким чином, правове регулювання питання охорони природного середовища під час збройних конфліктів мало важливе підґрунтя для створення дієвої системи знешкодження негативного впливу на навколишнє середовище в особливий період.

Питання відповідальності за порушення міжнародно-правових зобов'язань держав щодо охорони навколишнього середовища мають важливе значення для забезпечення належної екологізації міжнародного права. До екологічних правопорушень, згадка про які міститься в вищезгаданих документах відносяться: масове забруднення атмосфери і морського середовища; застосування методів і засобів ведення воєнних дій, які мають

на меті завдати великої і довготривалої шкоди природному середовищу (ст. 35, 55 ДП І); «умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною....шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, який буде явно несумісний з конкретним і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою...» (ст. 8 «Воєнні злочини» Римського статуту МКС), «Винищення...включає умисне створення умов життя... розрахованих те що, щоб знищити частину населення» (ст. 7 «Злочини проти людяності» Римського статуту МКС). Національне кримінальне законодавство України, не відступаючи від міжнародно-правових стандартів, також містить ст. 411 Кримінального кодексу України – «Екоцид». При цьому слід зазначити що, відповідальність настає не за будь-яку шкоду навколишньому середовищу, а за «значну», «істотну», «довгострокову», тобто в міжнародному праві встановлено кількісний пороговий рівень. Ще варто зауважити, що часто відповідальність, а отже, й відшкодування збитків настають лише за пряму шкоду, а непряма (власне «екологічна»), може виявлятися з плином значного проміжку часу, до уваги не буде братися. Екоцид можна розцінювати як злочинний вплив на навколишнє середовище, який викликає незворотні зміни, зникнення фауни та флори, що може в подальшому призводити й до смерті людей, зокрема ситуація вчинення злочинних дій керівництва Іраку щодо народності «болотних арабів», коли їх позбавили засобів до існування через знищення (пошкодження) природного середовища, по факту здійснення геноциду шляхом осушення Месопотамських боліт [17].

Офіційного визначення екоциду немає в жодному міжнародному договорі, що ускладнює практичну сторону питання. Поняття «екоцид» не обмежується воєнною складовою і включає також злочинну діяльність держави в мирний час, що підтверджується Проектом статей про міжнародну відповідальність держав 2001 р. [18]. Конвенцію про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.) зобов'язує держави не вдаватися до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способів руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-кому іншій державі. Порушення вказаної ст. 1 Конвенції розцінюється як порушення міжнародно-правового зобов'язання держави з охорони навколишнього середовища.

Міжнародній практиці відомі поодинокі випадки притягнення до відповідальності за вчинення міжнародного злочину в екологічній сфері, зокрема справа австрійського генерала Л. Рендуліка розглянута Нюрнберзьким військовим трибуналом 1945 р. (трибунал виправдав за здійснення тактики «випаленої землі» в Норвегії, пославшись на принцип воєнної необхідності [19], ситуація бомбардування Югославії силами НАТО (трибунал ухвалив, що дії Альянсу не досягли порогового рівня, визначеного ДП І і ґрунтувалися на принципі воєнної необхідності [20] та ситуація вторгнення Іраку в Кувейт (на підставі резолюції РБ ООН) [21]

Питання міжнародно-правової відповідальності надзвичайно гостро стоїть для України, а тому надзвичайно важливо привернути увагу світової спільноти до екологічного стану в окупованих територіях. Важливим кроком в цьому напрямку стало ініційоване Україною ухвалення резолюції UNEP/EA.2/Res.15 «Захист навколишнього довкілля в районах, уражених збройними конфліктами» на сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка була підтримана багатьма державами та полягає в проведенні постконфліктних оцінок довкілля та його відновлення [22].

Вважаємо, що для вирішення екологічних проблем, в першу чергу необхідно якомога швидше долучити саме міжнародні інституції, використовувати їх напрацьований досвід практики в сфері забезпечення безпеки довкілля. Однак сьогодні не спостерігається активних дій з боку міжнародних ні універсальних (ЮНЕСКО, ЮНЕП),

а ні регіональних організацій (Європейської природоохоронної спільноти), ні інших якихось впливових міжнародних інституцій. Але ще в 2021 р. ЮНЕСКО було схвалено резолюцію «Моніторинг ЮНЕСКО ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)» [23], яка направлена на збереження об'єктів культурної, природної та наукової спадщини. Вважаємо, що Україні потрібно звернутися до секретаріату Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини з відповідною заявою.

Текст статей 35 і 55 ДП І передбачає необхідність доведення застосування методів або засобів ведення воєнних дій, що мають на меті заподіяти або, як очікується, заподіють велику, довготривалу і серйозну шкоду природному середовищу. Визначаючи шкоду великою, довготривалою та серйозною дається на роздуми, що звісно викликають запитання, а чи вважатиметься період у кілька десятиліть достатнім – для того, аби шкода довікілью була визнана як довготривала? Ми вважаємо, що це і є найскладніша частина для доведення відповідальності за злочини проти довкілля, хоча сучасні засоби вимірювання, методології оцінки екологічної шкоди та методи прогнозування (впливу небезпечних речовин на фауну, флору, людину тощо) можуть значною мірою в цьому допомогти. Також, вагомим фактором для визнання шкоди довікілью серйозною, потрібно щоб дані дії також завдавали шкоди здоров'ю або виживанню населення. Наступним можливим варіантом кваліфікації дій російської федерації стосовно порушення норм МГП щодо заподіяння шкоди навколишньому середовищу є застосування ст. 51 ДП І. За допомогою даної статті можлива кваліфікація екологічної шкоди як побічної (додаткової, непрямої). Ще одним варіантом кваліфікація дій збройних сил російської федерації можливо також за ст. 56 ДП І про особливий захист обладнання і споруд, що містять небезпечні сили. Згідно з тлумаченням, наданим Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, ст. 56 поширюється також на нафтопереробні заводи та хімічні підприємства [24].

Якщо вести мову про національне законодавство України, то злочини проти довкілля, пов'язані з російською агресією, підпадають під дію ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» (воєнні злочини) та ст. 441 «Екоцид». Офіс Генерального прокурора веде провадження у 265 справах щодо воєнних злочинів проти довкілля та 14 справах про екоцид [25]. Україна розглядає всі підстави заподіяння шкоди довікілью, як прямі атаки на ліси, моря та прісні води, так й напади на цивільні об'єкти, що завдають непрямої шкоди довікілью (наприклад, атаки на продовольчі склади, нафтобази, хімічні підприємства, ядерні об'єкти, дамби, греблі). Є ще один напрямок злочинів проти довкілля вчинюваних під час збройного конфлікту в Україні – захоплення, розкрадання або знищення природних ресурсів. Якщо ж вести мову про Кримінальний кодекс України (далі – КК України), надзвичайно важливо розкрити сутність ст. 438 КК України, адже, вона криміналізує «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [26]. Варто звернути увагу, що ст. 438 не конкретизує які порушення міжнародних договорів з МГП криміналізуються нею. Даний факт відкриває широке поле для дискусій.

Повномасштабний збройний конфлікт, який розв'язала російська федерація проти України значною мірою ведеться у міських умовах. Відповідно «ракетний чи артилерійський обстріл будівельного супермаркету призводить до витоку і горіння хімікатів, обстріли нафтобаз та АЗС призводять до пожеж і отруєння повітря, ґрунтів та вод. А ще є такі кричущі випадки, як прицільні атаки на ядерні об'єкти. Зокрема Харківське «Джерело нейтронів» – ядерна підкритична установка з ядерним сховищем – є частиною науково-дослідного центру атомної промисловості та ядерної енергетики України «Харківський фізико-технічний інститут». Він є цивільним об'єктом з відповідним цивільним статусом. Про його діяльність відомо з різних незакритих

джерел. Російські війська тривалий час обстрілюють зону ядерної установки з «використанням 74 видів зброї, від 203-мм «Піонів» до «Градів», «Смерчів» та авіабомб ФАБ-500» [25].

Запорізька АЕС, Каховське водохранилище, Джарилгач, Чорнобиль, акваторія Чорного та Азовського морів, а також тисячі гектарів лісів, напади на нафтобази та інше лише частина злочинів проти довкілля. Процес збору доказів та документування цих злочинів є ще одним проблемним аспектом діяльності правоохоронних органів України та її партнерів (команди міжнародних юридичних радників, експертів-криміналістів, вчених-екологів, фахівців з різних галузей, які консультують прокурорів та слідчих). Оцінка наслідків вимагає постійного та тривалого моніторингу стану повітряного, водного простору, ґрунтів, фауни та флори.

Висновки

Враховуючи вищезазначене можна підсумувати, що світова екологічна система перебуває у надзвичайно важкому становищі, а збройні конфлікти лише прискорюють момент втрати можливості на її невідновлення. Міжнародне екологічне право та МГП досі не містять цілісної системи захисту природного середовища. Існуючі ж норми міжнародного права недостатньо повно закріплюють ідею охорони природного середовища в ситуаціях збройних конфліктів. Ми переконані, що державам потрібно притримуватися практики поширення розповсюдження знань про МГП, внесення міжнародно-правових стандартів у програми військової підготовки. Наслідками зазначеної практики стане забезпечення формування певної природоохоронної ідеології, яка не допустить військового впливу на природні процеси. Дослідивши наслідки збройної агресії російської федерації на території України, варто зазначити, що початок збройного конфлікту практично паралізував багато аспектів природоохоронної діяльності на сході України, а наслідки повномасштабного вторгнення продовжують руйнування системи охорони навколишнього середовища в зоні конфлікту донині: деякі екологічні фонди не можливо буде відновити, а території корисних копалин зруйновано до неможливого стану функціонування.

Вважаємо, що ключовим в механізмі захисту навколишнього середовища є визнання екоциду. Систематизація наявних даних про стан довкілля та джерел екологічної небезпеки в зоні конфлікту та визначення конкретних діянь в якості злочинних допоможе встановити норми прийнятної поведінки. Міжнародні судові справи також створюють прецеденти про неправомірні дії та позбавляють винних осіб ілюзії безкарності. Тому впровадження системи захисту навколишнього середовища повинна підкріплюватися як міжнародно-правовою відповідальністю, так й реалізовуватися в рамках кримінального законодавства кожної держави. Охорона навколишнього середовища в Україні потребує комплексних рішень. Щоб зменшити негативний вплив від збройних конфліктів на довкілля, держава повинна застосовувати такий важіль впливу як кримінальна відповідальність. Важливим міжнародним інструментом притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні воєнних та інших міжнародних злочинів, є Міжнародний кримінальний суд.

Захист навколишнього середовища потрібно розглядати як один із найпріоритетніших заходів, які повинні бути спрямовані для майбутнього існування не тільки окремих територій, а людства в цілому. Для запобігання шкоди довкіллю необхідно створити більш дієву систему екологічних відносин: провести детальну розробку та кодифікацію актів, направлених на заборону використання зброї, що завдає значної шкоди довкіллю, регулярний міжнародний моніторинг ситуації в зонах воєнних конфліктів, реалізація політичних заходів для недопущення бойових дій в районах, розробка механізму відновлення довкілля після припинення збройного конфлікту.

Сподіваємось, що сфера охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів стане центром інтересів наукової спільноти, державної політики України та майбутнього вдосконалення системи захисту навколишнього середовища в цілому.

Список використаних джерел

1. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text
2. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) 2017 р. URL: <https://mepr.gov.ua/content/programa-oon-z-navkolishnogo-seredovishcha-yunep.html>
3. Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (UNCED) 1992 р. URL: <https://uk.wikichali.com/165552-earth-summit-ZXWNLM>
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
5. Resolution «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development», 25 September 2015. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
6. Резолюція 48/13 Ради з прав людини ООН від 08.10.2021 р. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3945636/files/A_HRC_RES_48_13; Резолюція A/76/L.75 Генеральної Асамблеї ООН від 28.07.2022 р. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>
7. Mexicans still haunted by 1979 Ixtoc spill. BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/news/10307105>
8. SS Atlantic Empress. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/SS_Atantic_Empress
9. Початок в'єтнамської війни. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0807M/>
10. Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. URL: https://webcitation.org/68VgXf55j?url=http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostenv.shtml
11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
12. Glen Plant Environmental Protection and the Law of War: A «Fifth Geneva» Convention on the Environment in Time of Armed Conflict. London: Belhaven Press. 1992. 284 p.
13. Конвенція про заборону розробки, виробництва, нагромадження і застосування хімічної зброї і її знищення 1993 р. URL: <https://www.opcw.org/ru/konvenciya-о-khimicheskом-oruzhii/stati/statya-vii-nacionalnye-mery-po-osuschestvleniyu>
14. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко; вступ. стаття М. М. Гнатівський. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с. URL: http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf
15. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>
16. Conflict and environment observatory. UN lawyers approve 28 legal principles to reduce the environmental impact of war. 2019. URL: <https://ceobs.org/un-lawyers-approve-28-legal-principles-to-reduce-the-environmental-impact-of-war/>
17. Задорожній О. Геноцид «болотних арабів» у світлі норм міжнародного водного права, міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права. *Український часопис міжнародного права*. 2005. №2. С. 88-92.

18. Андрусевич Н., Андрусевич А. Окупація Криму: екологічні загрози. *Суспільство і довкілля: аналітичний огляд*. 2014. URL: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/policy_reviews/2014_2014_Mar_M.pdf
19. Orellana M.A. Criminal punishment for environmental damage: individual and state responsibility at a crossroad. *Georgetown International Environmental law*. 2005. URL: https://findarticles.com/p/articles/mi_ga3970/is_200507/ai_n14684851
20. Weinstein Tara. Prosecuting attacks that destroy the environment: Environmental crimes or humanitarian atrocities? *Georgetown International Environmental law*. 2005. URL: https://findarticles.com/p/articles/mi_ga3970/is_200507/ai_n14684873/pg_4
21. Резолюція Ради Безпеки ООН № 687 (1991) «Ситуація в отношениях между Ираком и Кувейтом» URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35634502
22. Резолюция Ассамблеи Организации Объединенных Наций по окружающей среде Программы Организации Объединенных Наций по окружающей среде UNEP/EA.2/Res.15 «Охрана окружающей среды в районах, затронутых вооруженными конфликтами», Найроби, 23-27 мая 2016 года. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/11189/K1607254_UNEPEA_2_RES15R.pdf?sequence=5&isAllowed=y
23. Коментар МЗС України про рішення Виконавчої ради ЮНЕСКО «Моніторинг ситуації в Автономній Республіці Крим (Україна)». URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-pro-rishennya-vikonavchoyi-radi-yunesko-monitoring-situaciyi-v-avtonomnij-respublici-krim-ukrayina>
24. Балюк Г. І., Шомпол О. А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/462-natsionalni-ta-mizhnarodno-pravovi-problemy-reguliuвання-ohorony-dovkillya>
25. Літвінова В. Створити прецедент: Україна першою у світі розслідує воєнні злочини проти довкілля. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/945034.html>
26. Мельника М. І. Науково-практичний коментар до ст. 438 КК України. URL: <https://dakor.kiev.ua/wp-content/uploads/naukovo-praktychnyi-komentar-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy.pdf>